

(яке саме? до кого саме або куди?). Звичайно, досвідченим християнським богословам дещо відомо про Царство Боже. Воно поділяється на земне (гармонія з духом) і небесне (для праведників це рай).

Взагалі, якщо розглянути інтерпретації цього передусім, у релігійній філософії, то слід зазначити, що шляхи досягнення гармонії духу, душі та тіла гармонія добра – це ідея Всевишнього Бога, за християнським вченням. Бог завжди виступає як “Інший”, як “Іншість”. Віруюча людина завжди виступає як співрозмовник Бога, як Його “співтворець”, за висловом відомого російського філософа, який розпочинав свою діяльність в Києві, М. Бердяєва. Людина, як і Бог, творить духовність, створює нові смисли, а не тільки “означає” світ. (М. Бердяєв, Л. Шестов, С. Франк та ін.). Цілком справедливою є думка Л. Г. Конотоп про те, що “життя – це творчість, самотворчість, це творення смислів, занурення в них. Дюдини співвідносяться не з суспільством, не з спільнотою, а з самою собою, зі своїм власним “Я”. Тому і добро, і зло знаходяться не в Світі, а в душі людини, Бог, згідно, з Л. Шестовим, взагалі, знаходиться над добром і злом. Тому і наше життя є таким, яким є наше ставлення до нього”[4, с. 96].

Підводячи підсумки, треба зазначити, що освоєння та засвоєння релігійних цінностей не тільки розкривають процесуальність таких цінностей, але й вказують на рівень їх присвоєння; саме ж це присвоєння є органічно пов’язаним з процесами вироблення, використання та розповсюдження морально релігійних цінностей. Релігійний вибір сучасної української молоді може здійснюватися не за змістом релігійних цінностей, а за формою їх пропагування. Такий стан потребує наполегливої діяльності православної Церкви як інституції щодо відтворення основ української національної культури.

Використана література:

1. Философский энциклопедический словарь. – М.: “Советская Энциклопедия”, 1983. – С. 840.
2. Конотоп Л. Громадянське суспільство: історико-філософський і релігієзнавчий аспекти його осмислення. – в кн.: Державно-церковні відносини в Україні у контексті сучасного європейського досвіду. – К.: ВІП, 2004. – С. 356.
3. Козырев Ф. Христианская идея образования до и после Руссо // Религиоведение. – 2004. - №4. – С. 18-28.
4. Конотоп Л., Швед З. Слов’янська релігійна філософія: головні особливості та динаміка руху ідей. – Київ: Літера ЛТД, 2006. – С. 320.

А н н о т а ц и я

Стаття посвячена аналізу форм, методів и технологій формування релігійних цінностей молоді в сучасній Україні.

***Фенно І. М.
КНУ імені Тараса Шевченка***

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ВЧЕННЯ ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦЕРКОВ

Стаття присвячена аналізу екологічних аспектів християнського соціального вчення, що є основою для взаємодії екології та християнства. Автор досліджує еколого-теологічні

інтерпретації християнського віровчення, характеризує екологічні положення соціальних концепцій християнських церков, наводить приклади залучення представників католицьких, православних та протестантських церков до участі у природоохоронній діяльності.

Сучасна епоха характеризується значною перевагою цілераціональності над ціннісною раціональністю, інструменталізацією людського розуму та споживацьким ставленням до природи. Це сприяло виникненню кризового становища, що поставило під загрозу існування людства. Екологічні проблеми, що набули глобального характеру, змушують людство замислитись над пошуками їх причин, витоків та шляхів вирішення. Таким чином, актуальність теми зумовлена необхідністю визначення співвідношення між науково-технічним розвитком, його наслідками та духовними складниками, зокрема релігією, оскільки більш значущі зміни відбуваються в образі самої людини. Розгляд цих питань передбачає аналіз етичного підґрунтя кризового становища людства. Адже завдяки трансформації сфери норм, цінностей та мотивацій можливим є формування екологічно зорієнтованої свідомості людини. Релігія є джерелом багатьох етичних цінностей, формує світосприйняття та створює картину світобачення, впливає на людські дії, декларуючи певні норми і приписи. Завдяки своїм функціям, зокрема світоглядній та регулятивній, релігія може сприяти поширенню екологічної етики. Тобто нової етики, що має екологічну спрямованість і визначає не лише людину, а й інших істот як моральних партнерів, де основною категорією є відповідальність (моральна відповідальність людини за дії, що позначені глобальною технізацією). Німецький філософ В. Гьосле досить радикально наголошував на необхідності залучення церкви до етичних проблем техногенної цивілізації. “Без особливого ризику передбачаю, що християнство...зможе вижити у всесвітній історії лише у тому випадку, якщо почне розробляти подібну етику...” [1].

Під впливом реалій сучасного суспільства та загроз модернізується християнське віровчення у різних аспектах, відбуваються зміни у змісті релігійних концепцій, поглядів та діяльності християнських церков. Все це свідчить про поворот християнства до актуальних проблем людства, прагнення дати відповіді на важливі виклики епохи, серед яких екологічні питання. Такі тенденції відображаються у соціальному вченні християнських церков.

Екологічні аспекти християнського соціального вчення є предметом безпосереднього чи опосередкованого розгляду чималого кола дослідників. Тема взаємовідношення церкви та екології, що є аспектом більш широкої проблеми взаємодії релігії та науки, постає у працях І. Барбура, Ю. Мольтмана, С. Девятової, В. Курашова. Вагомий внесок у розробку даної проблеми внесли такі дослідники, як Р. Атфілд, С. Бергман, В. Борейко, С. Хрібар, В. Огудін, М. Гаврюшин, Т. Горічева, які визначали еколого-етичне підґрунтя християнства. Дослідники аналізували різні аспекти взаємовідношення християнства та екології, проте християнське соціальне вчення, що є основою взаємодії між екологами та християнами, та еколого-теологічні інтерпретації християнського соціального вчення не виступали предметом всебічного дослідження науковців. Отже, вибір теми роботи зумовлений актуальною потребою розкрити екологічні проблеми в контексті соціального вчення християнських церков, що свідчить про залучення християнських конфесій до екологічного руху.

Метою даної роботи є довести, що християнське соціальне вчення, яке містить екологічні аспекти, виступає підґрунтям взаємодії екології та християнства. Для цього

необхідно проаналізувати біблійні витоки екологічно спрямованого етичного мислення, дослідити еколого-теологічні інтерпретації християнського віровчення, охарактеризувати екологічні аспекти соціальних концепцій християнських конфесій та на прикладах показати залучення представників католицьких, православних та протестантських церков до участі у природоохоронній діяльності.

Християнські церкви, релігійні діячі, теологи залучаються до осмислення екологічних проблем, звертаючись до Священного Писання з ціллю обґрунтування необхідності формування належного ставлення до навколишнього середовища. Тому доречно розглянути деякі положення Біблії, що стосуються взаємовідношення людини і природи. Існують суперечливі погляди щодо питання ставлення людини до природи, яке висвітлюється у Біблії. У історії інтелектуальної думки існували спроби критики християнства, як релігії, що створила підґрунтя для споживацького відношення до природи. Основні положення критиків Біблії щодо екологічних питань зводяться до наступних:

1. Безоглядний антропоцентризм християнської етики (Г. Йонас, П. Сінгер, Л. Уайт, Е. Фромм);
2. Трансценденція Бога і людини по відношенню до світу (Л. Уайт, А. Тойнбі);
3. Вчення про людину як вінець творіння та "специсизм", який призводить до великої прірви між людським суспільством та тваринами (Л. Уайт, А. Тойнбі, П. Сінгер);
4. Християнство стало духовною основою науки (Л. Уайт).

Предметом звинувачення християнства виступає цитата: „плодіться та розмножуйтесь, та наповнюйте землю, та володійте нею, та владарюйте над рибами морськими та над звірами...” [Бут. 1:28]. Адже саме у цьому заклик критики побачили санкціонування права людини панувати над природою, наслідком чого стала екологічна катастрофа. Проте дедалі більше мислителів пропонують дещо інше розуміння даного положення та віднаходять у Біблії природоохоронні аспекти. Підтвердити це можна думками Р. Атфілда. Він зауважує, що деспотичне відношення до природи є можливою інтерпретацією Старого Завіту лише при тенденційному й вибірково цитуванні [2]. Старий та Новий Завіти втілюють благородне ставлення до природи. Р. Атфілд ставить під сумнів правильність трактовки біблейських положень критиками християнства. Тобто положення владарювання людини можна використовувати для виправдання руйнівних дій, лише уникаючи багатьох інших ідей. „Владарювання” над природою слід розглядати як дбайливе опікунство, турботливе піклування за тим творінням Божим, яке було довірено людям. Тобто настанова „володійте та владарюйте” не є джерелом споживацького ставлення до природи, що сприяло виникненню екологічної кризи.

Людина згідно з біблійним текстом відрізняється від інших створінь тим, що була створена „за образом Божим”. Відповідно до цього Творець поставив її відповідати за Землю, справа її „обробляти і зберігати” землю. На відміну від інших живих істот, людина несе відповідальність за те, що відбувається. Тому людина є “домоправителем” планети і наділяється правами й обов'язками підзвітного Богу керуючого.

У багатьох частинах Святого Письма постулюється повага та любов до природи: як творіння Господа („Кожне Боже творіння добре” [1 Тим. 4:4]); як захоплення та милування нею („Подивіться на польові лілеї, як зростають вони, – не працюють, ані не прядуть. А Я вам кажу, що й сам Соломон у всій славі своїй не вдягався отак, як одна з них” [Мф.6: 28-29]). Природа з біблейської точки зору цінна сама по собі. Вона має божественну цінність,

а звідси – повинно бути й відповідне ставлення до неї. Тому людство і відповідальне за неї перед Богом.

У Біблії можна віднайти моральну основу для формування екологічної культури, адже базовими категоріями християнської етики виступають “любов” і “відповідальність”. Християнські церкви, релігійні діячі та віруючі, всі, хто вивчає і пропагує біблійні життєві принципи, можуть сприяти поширенню екологічної етики.

Як доказ прихильності християнства до ідеї духовної рівноправності, людини й природи, необхідно згадати видатного християнського мислителя – Франциска Ассізького. Він своїми ідеями та способом життя став втіленням любові до природи та всього живого. У 1979 р. Іоанн Павло II офіційно назвав його покровителем екологів.

Починаючи з другої половини XX століття, християнські церкви починають активно обговорювати екологічні проблеми. Католицькі, православні, протестантські церкви залучаються до екологічного дискурсу. Щоб розкрити особливості екологічних тлумачень необхідно звернутися до основних християнських течій, в межах яких і здійснювались еколого-теологічні інтерпретації.

У межах католицизму II Ватиканський собор окреслив курс на Аджорнаменто. Важливою темою обговорення на цьому соборі була соціальна доктрина Римо-католицької церкви у сучасному світі, що свідчило про залучення до актуальних проблем суспільства, серед яких постало питання ролі науки і техніки у перетворенні людського життя та наслідків наукового та технічного розвитку. Вже тоді було висловлено занепокоєння численними проявами глибокої духовної кризи сучасної цивілізації, що полягають у перевазі споживчих цінностей над духовними, поширенні егоїзму, байдужості до страждань інших тощо.

Найпомітнішим діячем Римо-католицької церкви, що відіграв визначну роль у процесі Аджорнаменто та розвитку соціальної доктрини католицизму був папа Іоанн Павло II. Екологічним проблемам сучасності присвячена його праця “Екологічна криза: спільна відповідальність”. У ній автор констатував загрозливі тенденції сучасного суспільства, серед яких регіональні конфлікти та соціальна несправедливість, відсутність належної поваги до природи, грабунок природних ресурсів та погіршення стану навколишнього середовища. Іоанн Павло II наголошував на глибокій моральній кризі, одним із сумних наслідків якої є знищення природи. Моральний і духовний розвиток не відповідають науково-технічному прогресу, це є основною причиною порушення рівноваги між людиною й навколишнім середовищем. Іоанн Павло II зосередив увагу на пагубних наслідках безконтрольного використання відкриттів та досягнень науки та техніки, проте не заперечував користі, які вони принесли людству. Він звернувся до практичної сторони проблеми та проілюстрував це наступним чином: „Часто інтереси промисловості виявляються пріоритетними в порівнянні із благом робітників, а інтереси економіки – у порівнянні із благом цілих народів... Також виявляється зруйнованим тонкий екологічний баланс, до чого приводить безконтрольне знищення тваринного й рослинного життя, або невимірна експлуатація природних ресурсів. Усе це, нехай навіть і здійснюване в ім'я прогресу й блага людства, у підсумку обернеться людству одними лихами” [3].

Людина, наділена здатністю вільного вибору, несе відповідальність по збереженню порядку, цілісності та рівноваги навколишнього середовища заради блага майбутніх поколінь. Тому Іоанн Павло II закликав усіх католиків сприймати як серйозний обов'язок турботу про живих істот, адже цей обов'язок пов'язаний з вірою людей у Творця.

З 70-х рр. XX ст. православні церкви також долучаються до дискусії з приводу екологічної кризи сучасності. Показовими у даному випадку є думки професора духовної академії Російської Православної церкви Н. Заболотського. Він подає бачення витоків екологічної кризи та шляхів розв'язання, виходячи з православного віровчення у статті "Природа та людина-християнин". Н. Заболотський зазначає, що для православної віруючої людини природа ніколи не була байдужою або чужою, природа виступає розгорнутою книгою премудрості Божої, вірним другом та помічником у формуванні внутрішніх духовних цінностей, середовищем виховання доброчинності, особливо любові до ближнього. Православна людина повинна охороняти та відтворювати природну красу й бачити у кожній билинці творіння Бога, щось споріднене йому, про що необхідно турбуватись та що не може бути відділене від власного життя людини. Автор наполягає на взаємозалежності існування природи та людини: "Як людина не може існувати без повітря, без прісної води, без сонячного тепла, так і багато речей та явищ навколишнього середовища вимагають турботи та опіки зі сторони людини..."[4]. Таким чином, знання законів природи є обов'язковою умовою правильних стосунків між людиною та природою. Протягом історії людства ставлення людини до природи було не як дбайливого господаря, а навпаки – ставлення хижака, що витрачає та нищить природу тоді, коли ним керує гріх. З огляду на вищесказане, Н. Заболотський неминуче приходять до фіксації найбільш розповсюджених гріхів суспільства, таких як егоїзм, індивідуалізм, меркантильний прагматизм. Згідно з поглядами Н. Заболотського, помилковим у богословських розмислах над екологічними проблемами було б зосередитись виключно на песимістичній констатації гріховного стану людства, не розглянувши реальних шляхів вирішення нагальних проблем.

Сучасне екологічне становище турбує митрополита Смоленського та Калінінградського Кирила Гундяєва, це репрезентовано у праці „До екології духа”. Митрополит Кирило звертає увагу на кризу цінностей у сучасному суспільстві, яка полягає у тому, що прагматизм та утилітаризм виступають головними критеріями у побудові ієрархії цінностей. Це веде до підміни цілей засобами. Таким чином, виникли передумови для переосмислення егоїстичного антропоцентризму. Християнська етика є тією основою, що може кинути виклик егоїзму. Кирило Гундяєв наголошує, християнська етика не повинна втрачати ціннісну орієнтацію, яку забезпечує теоцентризм. Таке спрямування етики утверджує цілісність, взаємозалежність і цінність усього творіння. Теоцентрична етика, долаючи антропоцентризм, не впадає в протилежну крайність, уникаючи акценту на автономному значенні природи, бо такий акцент буде означати натуроцентризм. Завдяки цьому встановлюється справжній баланс у співвідношенні людини й природи, підкреслюється, що усе творіння має єдине покликання – прославляння Творця. Людина постає як особлива, звеличена над всім творінням, проте частина загального, взаємозалежного й органічно цілісного світу, у якому природа має свою власну цінність. Природа перестає бути просто об'єктом, що використовується людиною для досягнення власних цілей. На основі такої етики стає можливим подолання сучасних криз, оскільки припускається відмова людини від прагнення панувати над природою, а це спричиняє добровільне обмеження споживання, поміркованість, обережне застосування науки й техніки, повагу до життя, ощадливе використання ресурсів й їхній справедливий розподіл на благо всіх. Теоцентрична етика не обмежується екологією, оскільки виховується повага до життя й волі всіх істот [5].

Влітку 2000 р. Російська Православна Церква прийняла „Основи соціальної концепції

Російської Православної Церкви”, де окремий розділ присвячений екологічним проблемам сучасності та має назву “Церква та проблеми екології”. Одним з головних принципів позиції церкви у питаннях екології є принцип єдності й цілісності створеного Богом світу. Тому навколишня природа не розглядається відокремлено, як певна замкнена структура. Із християнської точки зору природа є не джерелом ресурсів, призначених для егоїстичного й безвідповідального споживання, але дім і людина у ньому виступає не господарем, а домоправителем. Екологічні проблеми носять, власне кажучи, антропологічний характер, адже породжені людиною, а не природою. Відповіді на багато питань, поставлені кризою навколишнього середовища, утримуються в людській душі, а не в сферах економіки, біології, технології або політики. Природа перетворюється або знищується під впливом людини. Духовний стан людини відіграє вирішальну роль, тому в першу чергу зміни повинні відбуватись у етичній сфері. У соціальній доктрині РПЦ йдеться про значення екологічної етики. „Суспільна свідомість, що керується нею, висловлюється проти споживчого способу життя, вимагає підвищити моральну і юридичну відповідальність за шкоду, нанесену природі, пропонує ввести екологічне навчання й виховання, закликає об'єднати зусилля по захисту навколишнього середовища на базі широкої міжнародної взаємодії” [6]. Православна Церква, згідно з документом, усвідомлює свою відповідальність за долю світу та по достоїнству оцінює працю, спрямовану на подолання екологічної кризи, і закликає до активної участі у громадських акціях природоохоронного характеру.

У протестантських колах одним із перших про цінність життя став зазначати А. Швейцер. Протестантські теологи в останні десятиліття приділяють усе більше уваги екологічним проблемам. Еколого-теологічні інтерпретації християнського віровчення призвели до виокремлення напрямку у протестантській теології – „екотеології”. Екологічна теологія включає: 1) вчення про екологічні істини, закладені у різноманітних релігіях; 2) систему богословських поглядів, відповідно до яких ідея Бога пов'язується з ідеєю охорони природи [7]. Екологічні інтерпретації християнського соціального вчення здійснювались такими протестантськими теологами, як Дж. Кобб, Р. Нібур, П. Сантмайр, Ю. Мольтман, Г. Альтнер.

Прикладом залучення теологів до екологічного руху є Е. Лінзі – відомий сучасний англійський екотеолог, доктор теології, один з лідерів руху за права тварин. Він обґрунтував наявність прав у тварин з теологічних (християнських) позицій у своїй праці „Християнство й права тварин”.

Про божественні права тварин („теоправа”) свідчать такі положення Е. Лінзі: по-перше, Бог як Творець, має всі права на своє творіння; по-друге, створіння із плоті й крові, наділені духом і здатністю дихати, є носіями невід'ємної, вродженої цінності, даної їм від Бога; по-третє, ці створіння можуть мати об'єктивні моральні домагання, не менші, ніж вимоги Бога до людей [8]. Концепція „тео-прав” Е. Лінзі, по своїй суті, не заперечує, що людські істоти мають особливу цінність для Бога, але відкидається твердження про можливість заперечення прав тварин.

Показовим у залученні протестантських церков до вирішення екологічних проблем є Консультативні наради Всесвітнього Альянсу Реформатських Церков у 1976 р. та 1997 р. з прав людини, де розглядалися екологічні проблеми. За точку відліку дискусії бралась цілісність спільноти та творіння. На нараді лунали заклики до екоцентричної, радше ніж антропоцентричної, концепції прав, коли природа визнається елементом устрою спільноти,

а також об'єктом обов'язків із боку людини. Розвиток суспільства повинен визначатися у контексті спільноти, куди включається природа. Наскрізною темою обговорень були взаємини людини і спільноти, долучаючи сюди й довкілля. Що ж до дискурсу прав людини в цілому, взаємопов'язаність і взаємозалежність особистої свободи, спільнотних інтересів і придатного для життя довкілля стає визначальним підґрунтям для аналізу.

Екологічна етика стає предметом розгляду в Основах соціального вчення Церкви Християн-Адвентистів Сьомого Дня у Росії. У ній зазначено, що екологічна етика є невід'ємною частиною етики християнської, адже любов до Творця передбачає любов до всіх його творінь. „Благоговіння перед Творцем повинно проявлятися і в благоговінні перед створеним Ним життям. Все живе достойне збереження, незалежно від „краси” чи „господарчо-промислового значення” [9].

Християнська традиція пропонує значні ресурси для формування екологічної культури, які відображені у християнському соціальному вченні, що виступає теоретичною основою для співпраці екологів та християн. Можна навести приклади участі різних релігійних організацій у охороні природи. 1.) Католицькі лідери звертають увагу на забруднення ріки Колумбія. Два архієпископи й шість єпископів, що представляють католиків у США й Канаді, склали Пастирський лист, у якому священники закликали людей до збору коштів та заявили про підготовку заходів по очищенню ріки. 2.) Католицькі Бенедиктинські Сестри в США подвоюють кількість шкіл, у яких викладається курс екології за спеціальною програмою. 3.) Патріарх Константинополя оголосив про акції в захист ріки Дунай. Ураховується факт, що Дунай перетинає безліч монастирів, синагог, церков. 4.) Національний Консиліум Церков США у співробітництві з Національним Департаментом з навколишнього середовища започаткували програму з дослідження проблеми зміни клімату у США. Цей союз нараховує 35 об'єднань, серед яких протестантські та православна церкви. [10].

Отже, проблеми взаємовідношення етики, християнства та екології набувають поширення, що підтверджується проведенням дискусій та конференцій на міжнародному рівні, утворенням громадських організацій та рухів. У 1986 р. у місті Ассізі (Італія) засновано Альянс Релігії та Захисту Природи – міжнародної мережі релігійних та природоохоронних організацій та прийнята Ассізьська Декларація – збірка авторитетних заяв п'яти релігій (християнства, буддизму, індуїзму, ісламу та іудаїзму) стосовно екологічних питань. Світові релігії підтримують партнерські стосунки у справі зміни ставлення до природи та становлення екологічної етики, що ставить за мету формування такого ставлення до природи, при якому природа розглядається не лише як просте джерело ресурсів, а умова життя на планеті.

Використана література:

1. *Тесле В.* Философия и экология. Перевод А. К. Судакова. – М.: “Наука”, 1993. – С. 98.
2. *Атфилд Р.* Этика экологической ответственности // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности. Пер. с англ. и франц. / Сост. Л. И. Василенко и В. Е. Ермолаева. – М.: “Прогресс”, 1990. – С. 212.
3. *Папа Иоанн Павел II.* Экологический кризис: общая ответственность // Борейко В. Е. Постыжение экологической теологии. – К.: К“иевский эколого-культурный центр”, 2003. – С. 114.
4. *Заболотский Н.* Природа и человек-христианин // Журнал Московской Патриархии. – 1972. – № 4. – С. 46.

5. *Митрополит Кирилл Гундяев* К экологии духа // www.krotov.info/libr_min/ae/aecoteol/ind_ecot.html
6. Вопросы экологии в „Основах Социальной концепции Русской Православной церкви ” // *Заповедники и национальные парки*. – 2001. – № 33. – С. 54–55.
7. *Борейко В.* Популярный словарь по экологической этике и гуманитарной экологии. – К.: “Киевский эколого-культурный центр”, 2003. – С. 71.
8. *Линзи Э.* Божественные права животных // *Риган Т. В защиту прав животных, Линзи Э. Божественные права животных. Сокращ. перевод с англ. А. Елагина и Е. Мигуновой.* – К.: “Киевский эколого-культурный центр”, 2004. – С. 59.
9. Основы социального учения Церкви Христиан-Адвентистов Седьмого Дня в России // *Гуманитарный экологический журнал*. – 2004. – № 2. – С. 75.
10. *Борейко В.* Постижение экологической теологии. – К.: “Киевский эколого-культурный центр”, 2003. – С. 101-104.
11. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. – Минск: “PICORP”, 1993. – С. 1198.